

Renata Kovářová

Uniwersytet Ostrawski

Studenci ze specjalnymi potrzebami w szkolnictwie wyższym w Republice Czeskiej

Streszczenie

Artykuł omawia możliwości kształcenia osób ze specyficznymi potrzebami w szkołach wyższych w Republice Czeskiej. Możliwość kształcenia takich osób potwierdzają zarówno dokumenty legislacyjne, jak i doświadczenia praktyczne. W artykule zaprezentowano także Stowarzyszenie Świadczeniodawców Usług dla Studentów ze Specyficznymi Potrzebami w Szkołach Wyższych, które powstało w Republice Czeskiej w grudniu 2013 roku.

Słowa kluczowe: kształcenie na poziomie wyższym (pomaturalnym), student z niepełnosprawnością, student ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, kandydat na studia ze specjalnymi potrzebami.

Students with special needs in higher education in the Czech Republic

Summary

The article discusses the educational opportunities of persons with special needs in higher education in the Czech Republic. The possibility of education of these people is supported both in legislative documents, as well as by practical experience. The article also presents the Association of Service Providers for Students with Special Needs in higher education, which was established in the Czech Republic in December 2013.

Keywords: higher education (post-secondary), students with disabilities, students with special educational needs, candidates for studies with special needs.

Wstęp

W ostatnich latach w centrum zainteresowań pedagogiki specjalnej w Republice Czeskiej znalazła się edukacja osób niepełnosprawnych na poziomie wyższym¹. Sektor edukacji na poziomie wyższym dzieli się na kształcenie akademickie i wyższe zawodowe. Kształcenie akademickie zapewniają tradycyjne szkoły wyższe na poziomie ISCED 5A (licencjacki i magisterski program studiów) oraz ISCED 6 (doktorski program studiów); wyższe kształcenie zawodowe organizują ukierunkowane praktycznie wyższe szkoły zawodowe na poziomie ISCED 5B.

Stosowana terminologia

Edukacja akademicka – problematyka kształcenia akademickiego w przypadku osób niepełnosprawnych wyraźnie różni się od problematyki edukacji na poziomie podstawowym i średnim. W ramach edukacji na poziomie wyższym (pomaturalnym) nie ma możliwości wydzielenia nauczania osób niepełnosprawnych, dlatego niezbędne jest stworzenie studentom z niepełnosprawnością takich warunków, aby byli w stanie ukończyć szkołę wyższą w ramach nauczania zintegrowanego. Stanowisko poszczególnych szkół wyższych i kręgów władzy w odniesieniu do tej problematyki zmieniało się w ostatnich dziesięcioleciach i w rezultacie zrodził się określony konsensus zarówno jeśli chodzi o terminologię, jak i pomoc dla studentów niepełnosprawnych. W przepisach obowiązujących obecnie w Republice Czeskiej studenci niepełnosprawni są nazywani studentami ze specyficznymi potrzebami.

Student ze specyficznymi (specjalnymi) potrzebami to zatem student szkoły wyższej, który zalicza się do kategorii osób niepełnosprawnych, przy czym klasyfikacja niepełnosprawności opiera się wyłącznie na aspektach istotnych dla studiowania w szkole wyższej i uwzględnia ich wymiar finansowy. Medyczny punkt widzenia jest podczas klasyfikacji brany pod uwagę tylko jako informacja wstępna, ze względu na podstawowy obiektywizm zgłaszanych roszczeń, a nie jako decydujący aspekt do zaliczenia do którejś z proponowanych podkategorii. Te opierają się konsekwentnie na zasadzie funkcjonalnej, mimo że są im przyporządkowane terminy, które mogą implikować diagnozę medyczną².

¹ W terminologii czeskiej mówi się o edukacji tercjarnej, obejmującej wszystkie formy edukacji pomaturalnej, w tym studia wyższe, kursy, kształcenie ustawiczne itd. (przyp. tłum.).

² Zasady przekazywania zasiłków i dotacji publicznym szkołom wyższym przez Ministerstwo Szkolnictwa, Młodzieży i Kultury Fizycznej. (Załącznik 3) (dalej Zasady) [on line] [cit 2013-

Zasada funkcjonalna klasyfikacji oznacza podejście, zgodnie z którym decydująca nie jest sama diagnoza medyczna, ale jej praktyczny wpływ na sposoby pracy i komunikowania się, umożliwiające efektywne studiowanie w szkole wyższej. Te sposoby postępowania ustala się w wyniku porozumienia zawartego między studentem, specjalistycznym ośrodkiem szkoły wyższej świadczącym odpowiednie usługi i przedstawicielem wydziału, ewentualnie kierunku studiów, na podstawie zbadania możliwości komunikacyjnych studenta. Głównym celem jest umożliwienie od strony formalnej i merytorycznej prawidłowego rozpoczęcia, kontynuacji i ukończenia studiów na danym kierunku oraz osiągnięcia pożądanego celu naukowego, badawczego lub związanego z pracą (R. Kovářová i in., 2013).

Ze względu na wpływ funkcjonalny określone są poszczególne rodzaje i stopnie specyficznych potrzeb w szkołach wyższych:

Tabela 1. Kategorie specyficznych potrzeb akceptowane podczas studiów w szkołach wyższych³

Typ niepełnosprawności	Stopień niepełnosprawności
Student z niepełnosprawnością wzrokową	Lekka niepełnosprawność wzrokowa / osoba posługująca się wzrokiem (kategoria A1)
	Ciężka niepełnosprawność wzrokowa / osoba posługująca się dotykiem/głosem (kategoria A2)
Student z niepełnosprawnością słuchową	Osoba niedosłysząca / osoba posługująca się językiem werbalnym (kategoria B1)
	Osoba niesłysząca / osoba posługująca się językiem migowym (kategoria B2)
Student z niepełnosprawnością ruchową	Osoba z niepełnosprawnością kończyn dolnych (kategoria C1)
	Osoba z niepełnosprawnością kończyn górnych (kategoria C2)
Student ze specyficznym zaburzeniem uczenia się	Kategoria D
Student z zaburzeniem umysłowym (w tym z zaburzeniami ze spektrum autyzmu i zaburzonymi zdolnościami komunikacyjnymi) lub z przewlekłą chorobą somatyczną	Kategoria E

-06-15] dostępne z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/pravidla-pro-poskytovani-prispevku-a-dotaci>

³ Ibidem.

Wejście studenta ze specyficznymi potrzebami do środowiska akademickiego

Osoby ze specyficznymi potrzebami zainteresowane studiami w szkołach wyższych są informowane o możliwościach studiowania, zanim rozpoczną naukę w danej szkole wyższej. W ramach poszczególnych uczelni w Republice Czeskiej działają ośrodki, które są zorientowane na pomoc dla ubiegających się o przyjęcie na studia osób ze specyficznymi potrzebami.

Obecnie w Republice Czeskiej rekrutacja do szkół wyższych odbywa się w formie elektronicznej. Jeśli osoba ubiegająca się o przyjęcie na studia ma określone specjalne potrzeby, informuje o tym już w zgłoszeniu do szkoły wyższej. Następnie kontaktują się z nią pracownicy danego ośrodka, ponieważ niezbędne jest, aby osoba ze specyficznymi potrzebami okazała jeden z następujących dokumentów: dokument o niepełnosprawności zgodnie z ustawą o zatrudnieniu, dokument poświadczający niepełnosprawność dowolnego stopnia, legitymacja osoby z niepełnosprawnością dowolnego stopnia, dokument o specyficznym zaburzeniu uczenia się, świadectwo lekarskie dokumentujące zaburzenie psychiczne. Gdy kandydat na studia przedstawi jedno z podanych zaświadczeń, traktuje się go jako osobę ze specyficznymi potrzebami i w pierwszej kolejności, jeśli wyrazi on zainteresowanie, specjalnie dla niego dostosowywane są warunki rekrutacji pod względem formy, a nie treści. Na podstawie oceny dokonanej przez wykwalifikowanego pracownika, ewentualnie na podstawie udokumentowania modyfikacji warunków, z jakiej przyszły student korzystał w czasie matury, są możliwe następujące zmiany: wydłużenie dostępnego czasu, inny sposób przeprowadzania testów (np. u osób z niepełnosprawnością wzrokową lub słuchową), inna forma tekstu (zwiększenie czcionki, pismo Braille'a itp.), przeprowadzenie egzaminu wstępnego w innym otoczeniu (często właśnie w otoczeniu danego ośrodka).

Rozpoczęcie nauki w szkole wyższej przez studenta ze specyficznymi potrzebami

W przypadku, gdy kandydat na studia pomyślnie przejdzie procedurę rekrutacyjną i zostanie przyjęty na dany kierunek, zgłasza się do odpowiedniego pracownika ośrodka, aby zarejestrować się jako student ze specyficznymi potrzebami. Z tej rejestracji wynikają dla niego określone obowiązki, ale przede wszystkim ma prawo do środków pomocniczych, które powinny mu ułatwić studiowanie.

Podstawowym obowiązkiem studenta jest poddanie się tzw. diagnostyce funkcjonalnej (zob. wyżej). Diagnostykę funkcjonalną przeprowadzają pra-

cownicy ośrodków, którzy są specjalistami w zakresie danego typu niepełnosprawności, przy czym konieczne jest, aby ściśle porozumiewali się oni z opiekunami poszczególnych kierunków. Na podstawie diagnostyki funkcjonalnej studentowi zaleca się środki pomocnicze, z których może korzystać w czasie studiów w szkole wyższej. To on podejmuje decyzję, czy z nich skorzystać czy nie.

Przebieg studiów w szkole wyższej w przypadku studentów ze specyficznymi potrzebami

Jak wspomniano wcześniej, student ze specyficznymi potrzebami może korzystać z usług, które wynikają z danego typu niepełnosprawności, ale także z obowiązujących przepisów prawnych. Ogólnie studenci mogą korzystać z następujących usług⁴ (zob. tabela 2 – użyte w niej skróty/oznaczenia literowe wyjaśniono w tabeli 1):

Tabela 2. Rodzaje dostępnych usług dla studentów z poszczególnymi typami niepełnosprawności

Usługa	Typ niepełnosprawności
Udostępnienie literatury naukowej	A1, A2, B2, C2, D
Usługa zapisywania i wizualizacji	B1, B2, C2
Usługa tłumaczenia	B2
Indywidualna nauka ¹⁾	Okazyjna: A1, A2, B1, B2, C1, C2, D, E Tymczasowa: A2, B2, C1, D Systematyczna: B2, C1
Pomoc w nauce ²⁾	Jednorazowa: A2, B1, B2, C, D Okazyjna: A1, A2, B1, B2, C1, C2, D, E Regularna: A2, C1, C2
Asystent osobisty ³⁾	Okazyjnie: A1, A2, B2, C1, C2, E Regularnie: A2, C1, C2 Stale: C1, C2
Orientacja w przestrzeni ⁴⁾	Jednorazowa intensywna: A1, A2, C1 Okazyjna: A1, A2, C1, E
Diagnostyka	D
Środki ogólne	A1, A2, B1, B2, C1, C2, D, E
Rekompensata czasu	A1, A2, B1, B2, C2, D, E

¹⁾ Przez okazyjną interwencję pedagogiczną rozumie się poszczególne przypadki jednorazowej bezpośredniej nauki indywidualnej (*jednostkowe przypadki w ciągu całych studiów*), ewentualnie konsultacje związane z różnymi sposobami pracy studentów z konkretną niepełnosprawnością. Ich celem jest jednorazowe uzupełnienie regularnej nauki – formalne lub w zakresie treści.

⁴ Ibidem.

Tymczasowa interwencja pedagogiczna oznacza indywidualną naukę w całym okresie studiów jednego przedmiotu, przy czym nauczane w ten sposób przedmioty nie mogą dominować w ramach studiów.

Systematyczna interwencja pedagogiczna oznacza indywidualną naukę w zakresie całych semestrów i w wielu przypadkach większym niż 50% standardowych obowiązków na studiach.

- ²⁾ Pod względem intensywności może chodzić o interwencję jednorazową intensywną (np. przećwiczenie strategii studiowania w pracy nad konkretną treścią programową), okazijną (przypadkowe sytuacje zgodnie z aktualną potrzebą) i regularną (niezbyt liczne, ale regularne przypadki, np. semestralna pomoc w nauce jednego przedmiotu).
- ³⁾ Pod względem intensywności może chodzić o interwencję okazijną (jednorazowe przypadkowe sytuacje), regularną (niezbyt liczne, ale regularne przypadki, np. pomoc w przemieszczaniu się w miejscach trudno dostępnych, oraz stałą (stała obecność asystenta w całym okresie nauki, w tym pomoc w przemieszczaniu się) – typową dla studentów z ciężką niepełnosprawnością lub łączoną niepełnosprawnością ruchową.
- ⁴⁾ Przez jednorazową intensywną formę rozumie się np. intensywny trening orientacji przestrzennej dla osób z niepełnosprawnością wzrokową przed rozpoczęciem studiów lub aktualnego semestru ewentualnie przegląd z przewodnikiem pomieszczeń uczelni i dróg dojścia do nich dla studentów z niepełnosprawnością ruchową.
Przez formę okazijną rozumie się interwencje realizowane w zależności od aktualnych warunków (np. aktualne zmiany rozkładu sal dydaktycznych, pora roku i związana z nią zmiana dostępności niektórych pomieszczeń, zmiany w transporcie, prace budowlane itp.).

Z wymienionych wyżej usług student ze specjalnymi potrzebami może korzystać w ciągu całego okresu studiów, ewentualnie krótkookresowo w razie potrzeby. W czasie studiów zmieniają się potrzeby studenta w zakresie korzystania z poszczególnych usług. Z wykładowcami student porozumiewa się sam, ewentualnie przy pomocy pracowników danego ośrodka.

Koszty nauki studentów ze specyficznymi potrzebami

Dla poszczególnych typów i stopni niepełnosprawności ustalone są dokładne kwoty zwiększonych kosztów, o jakie szkoła wyższa może wystąpić ponad ramy kosztów ponoszonych na pojedynczego studenta. Kwoty te są modyfikowane za pomocą współczynników, w zależności od wymagań poszczególnych kierunków studiów.

Przykład: student z niepełnosprawnością wzrokową, który posługuje się wzrokiem (kategoria A1), ma prawo do podstawowej zwiększonej kwoty 70 tys. Jeśli studiuje on np. pedagogikę, kwotę tę mnoży się przez współczynnik 0,7. Jeśli studiuje historię, kwotę mnoży się przez współczynnik 1, a jeśli studiuje np. medycynę, stosuje się współczynnik 1,5.

W ten sposób obliczane są kwoty przeznaczane na poszczególnych studentów ze specyficznymi potrzebami, a ostateczna kwota jest przedmiotem roszczenia zgłaszanego do Ministerstwa Szkolnictwa, Młodzieży i Kultury Fizycznej.

Stowarzyszenie Świadczeniodawców Usług dla Studentów ze Specyficznymi Potrzebami w Szkołach Wyższych

Na przestrzeni ostatnich lat pojawiła się potrzeba jednolitego ukierunkowania ośrodków pomocy dla studentów ze specyficznymi potrzebami, które wcześniej działały w izolacji w poszczególnych szkołach wyższych. Ośrodki te powstawały od wczesnych lat 90. ubiegłego wieku i do dziś są tworzone, jest więc oczywiste, że ich doświadczenia znacznie się różnią. Dlatego w ciągu ostatnich dwóch lat intensywnie rozmawiano o założeniu stowarzyszenia, które skupiałoby te ośrodki. Udało się to urzeczywistnić w grudniu 2013 roku, gdy zostało założone Stowarzyszenie Świadczeniodawców Usług dla Studentów ze Specyficznymi Potrzebami w Szkołach Wyższych. Członkami założycielami wspomnianego Stowarzyszenia były: Uniwersytet Masaryka i Uniwersytet Hradec Králové. Na początku 2014 roku przyłączyły się kolejne dwa uniwersytety: České učení technické (Politechnika) w Pradze i Południowoczeski Uniwersytet w Czeskich Budziejowicach. Obecnie rozmowy o przystąpieniu do Stowarzyszenia prowadzą kolejne ośrodki, m.in. Centrum Piramida z Uniwersytetu Ostrawskiego w Ostrawie. Członkiem Stowarzyszenia jest uniwersytet. Rektor mianuje konkretną osobę, która może występować w imieniu danego uniwersytetu. Zrzeszone instytucje mogą funkcjonować w Stowarzyszeniu jako członkowie zwyczajni i członkowie stowarzyszeni. Członkiem zwyczajnym może zostać uniwersytet, który świadczy usługi dla co najmniej 10 studentów ze specyficznymi potrzebami nie krócej niż jeden rok. Członkiem stowarzyszonym może zostać uniwersytet, który nie spełnia warunku członkostwa zwyczajnego (np. wspiera mniej niż 10 studentów ze specyficznymi potrzebami).

Celem Stowarzyszenia jest pomoc w rozwoju i podnoszenie jakości profesjonalnych usług świadczonych zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi. Grupą docelową są przy tym nie tylko studenci i kandydaci na studia ze specyficznymi potrzebami, ale także członkowie środowiska akademickiego, którzy wykazują specyficzne potrzeby. Innym celem jest dbanie o standardy świadczonych usług i wspieranie koncepcji równego dostępu do edukacji.

Stowarzyszenie określiło, jakie konkretne działania będzie podejmować, aby zrealizować podany cel. Warto wspomnieć o planach rozwijania działalności badawczej, edukacyjnej, informacyjnej, publikacyjnej i doradczej, związanej ze świadczeniem usług grupie docelowej. Przewidywaną działalnością jest także monitorowanie rozwoju wiedzy w zakresie świadczenia usług, w szczególności dla studentów ze specyficznymi potrzebami w skali międzynarodowej.

Podsumowanie

Obecnie w Republice Czeskiej dąży się do wspierania studentów ze specyficznymi potrzebami w szkołach wyższych. Przyczynia się do tego zarówno doświadczenie pracowników ośrodków w poszczególnych szkołach wyższych, jak i wsparcie finansowe udzielane szkołom wyższym przez Ministerstwo Szkolnictwa, Młodzieży i Kultury Fizycznej. Mamy również nadzieję, że do rozwoju usług oraz kompetencji poszczególnych pracowników przysłuży się powstałe w 2013 roku Stowarzyszenie Świadczeniodawców Usług dla Studentów ze Specyficznymi Potrzebami w Szkołach Wyższych. Wydaje się, że w zakresie pomocy dla studentów ze specyficznymi potrzebami podążamy właściwą drogą, lecz mamy przed sobą jeszcze wiele przeszkód do pokonania w nadchodzących latach. Mimo to wierzymy, że korzyści z naszej działalności będą czerpać przede wszystkim studenci ze specjalnymi potrzebami, którzy dzięki studiom wyższym zyskają więcej możliwości znalezienia pracy.

Bibliografia

Kovářová R., Hampl I., Mravcová H. (2013), *Kvalitativní analýza podmínek terciárního vzdělávání studentů se specifickými poruchami učení na Ostravské univerzitě* [Analiza jakościowa warunków edukacji na poziomie wyższym studentów ze specyficznymi zaburzeniami uczenia się na Uniwersytecie Ostrawskim], Wyd. Uniwersytet Ostrawski w Ostrawie.

Dokumenty koncepcyjne

Pravidla pro poskytování příspěvku a dotací veřejným vysokým školám Ministerstvem školství, mládeže tělovýchovy (Zasady przekazywania zasiłków i dotacji dla publicznych szkół wyższych przez Ministerstwo Szkolnictwa, Młodzieży i Kultury Fizycznej) (Załącznik 3) [on line] [cit 2013-06-15] dostępne z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/pravidla-pro-poskytovani-prispevku-a-dotaci>